

Editörler: Prof. Dr. Ferruh AĞCA - Doç. Dr. Adem KOÇ

**X. ULUSLARARASI DÜNYA DİLİ TÜRKÇE SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI**

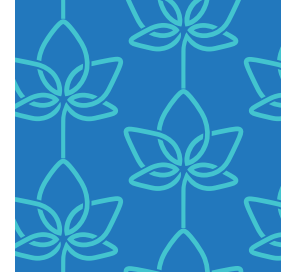
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

**X. ULUSLARARASI DÜNYA DİLİ
TÜRKÇE SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI**

Editörler

Prof. Dr. Ferruh AĞCA - Doç. Dr. Adem KOÇ

X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı

Emrah BOZOK

Eski Türkçede İstikaklı İkillemelerle Kurulan Deyimler..... 332

Elsev BRİNA LOPAR

Kosova Türk Edebiyatı'nın Toplum Hayatında Yeri ve Önemi 338

Himmet BÜKE

Ferhengnâme (Kilisli Muallim Rifat ve Veled Çelebi) 349

Betül BÜLBÜL OĞUZ

Göstergebilim Teorileri Bağlamında Cezayirliilerin Türkçe Öğreniminin Yazılı Metinler Üzerinden İncelenmesi..... 353

Aslı BÜYÜKOKUTAN TÖRET

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi ve Kültür Aktarımı Sürecinde Dede Korkut Hikâyeleri 362

Meltem CAN

Dilbilgiselleşme ve İkincil Edat Kavramı..... 371

İsa CEYLAN

Türkiye Türkçesinde Kopulatif Formlar..... 381

Ali CİN

Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Müellifi Bilinmeyen Bir Yusuf ve Züleyha Hikâyesi 387

Asiye Mevhibe COŞAR - İrem ERTEN

Türkiye Türkçesi Ağızları İçin Bir Haritalandırma: Çepni Ağızları Örneği 395

Cihan ÇAKMAK

Fatih Kerimî'nin Eserlerinde Kullandığı Dil Üzerine..... 430

Pervin ÇAPAN

Leylâ Saz Hanım'ın Şarkıları Üzerine Bir İnceleme 438

Halit ÇELİK

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Örtük Öğrenme Yöntemi İle Değerler Eğitimi 448

Mehmet Emre ÇELİK

Batı Trakya Türklerinin Yerel Basına Yansıyan Türkçe Eğitim-Öğretime Dayalı Meseleleri..... 454

Günay ÇELİKELDEN

Sinan Paşa'nın Şiiri 463

Bayram ÇETİNKAYA

Türkiye Türkçesinde Yaklaşıklık Bildiren Nicelik Yapıları..... 480

Salim ÇONOĞLU

Dil Konusunda Yaratıcı Bir Hamle: Muallim Naci ve Mecmua-i Muallim'deki Makaleleri Üzerine Bir Değerlendirme..... 491

Zayabaatar DALAI

Moğol Yazı Dilinin Bazı Şekilleri ve Kadim Özelliklerinin Türk Dili Kaynakları Işığında Aydınlatılması 496

Ankhubayar DANUU

İlhanlı Devlet Teşkilatında Türkçe İstilahi Terimler 502

FATİH KERİMÎ'NİN ESERLERİNDE KULLANDIĞI DİL ÜZERİNE

Doç. Dr. Cihan ÇAKMAK
Manisa Celal Bayar Üniversitesi / Türkiye
cihancakmak1818@gmail.com

Giriş

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başları pek çok gelişmeye gebe bir dönemin habercisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada sosyal ve siyasal anlamda meydana gelen gelişmeler farklı coğrafyalarda tesirlerini yavaş yavaş göstermeye başlamıştır. Yüzyıllar boyu usul-i kadim adı verilen eski tarzdaki katı gelenekçi eğitim sistemine tepki olarak doğan usul-i cedid tarzı eğitim Türk Dünyasında geniş yankı uyandırmıştır.

İlk olarak din ve tarih alanlarında ortaya çıkan reform hareketleri, ardından dil ve eğitim alanında geniş bir yayılım alanı bulmuştur. Bu yenilik hareketleri Türkistan'ın tamamında görülmekle birlikte bilhassa İdil-Ural boyunda güçlü bir şekilde varlık göstermiştir. Kazan Tatarları arasında Abdunnasir Kursavi'nin önderliğinde başta din alanında başlayan yenilik faaliyetleri sonraları *ceditçilik* olarak adlandırılacak, ardından tarih ve dil alanında etkisini sürdürmeye devam edecektir. Meşhur Tatar tarihçi Şehabeddin Mercani yazdığı "Müstefâdu'l-Ahbâr fi Ahvâl-i Kazan ve Bulgar" adlı eserinde Kazan Türklerinin milli kimliği üzerinde yoğun bir şekilde durmuş, dil alanında yenileşmenin öncülüğünü yapan Kayyum Nasiri ise Tatar dilinin ilk sözlüğünü kaleme almıştır.

20. yüzyılın başlarında Cedit hareketi tüm Türk Dünyasında İsmail Bey Gaspıralı'nın önderliğinde dalga dalga Türklerin yaşadığı tüm coğrafyalarda etkili olmuştur. İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işde birlik" olarak sade ancak son derece kapsamlı olan prensipleri Türkler arasında geniş bir yankı uyandırmış, büyük kabul görmüştür. Usul-i cedid hareketinin lideri olarak kabul edilen Gaspıralı tüm hayatını matbuat ve eğitim faaliyetlerine harcamış, ömrünü Türklerin aydınlanmasına hasretmiştir. Açtığı usul-i cedid okullar sayesinde halka hızlı bir şekilde okuma-yazma öğretme faaliyetine başlamış, çıkardığı *Tercüman* gazetesi 30 yılı aşkın bir süre İstanbul'dan Kafkaslara Türkistan'dan Rusya'nın en uzak uçlarında yaşayan Türkler arasında dahi uzun müddet takip edilmiştir.

Gaspıralı'nın söz konusu neşriyat ve eğitim faaliyetleri coğrafi sınırları ortadan kaldırmış, çıkardığı *Tercüman* gazetesi Türk dünyasının yegane iletişim vasıtası haline gelmiştir. *Tercüman*, Osmanlı Türkiyesinde de geniş bir şekilde okunuyor, aydınlanmacı fikirleri benimseyen gençleri heyecanlandırıyordu. İşte Kazan Tatarları arasında yer alan bu gençlerden biri olan Fatih Kerimî, Gaspıralı'nın fikirlerini benimsemiş bir Tatar aydını olarak yetişmeye başlıyordu. *Tercüman*'ın yayın hayatında etkili olduğu yıllarda ve öncesinde çok sayıda talebe eğitim almak üzere İstanbul'a gönderiliyordu. Fatih Kerimî İstanbul Mülkiye Mektebi'ne tahsil almak üzere gönderilen Tatar gençleri arasında dikkat çekmekteydi. İstanbul'da aldığı eğitim daha sonra neşredeceği eserlerinde kullanacağı dil ve üslup üzerinde son derece etkili olacaktır. İstanbul'da temas ettiği siyaset ve sanat çevreleri sonraları Kerimî'nin eserlerinde tıpkı Gaspıralı gibi sadeleştirilmiş bir Osmanlı Türkçesi kullanmasında yoğun bir şekilde etkisini gösterecektir.

Sade bir dil anlayışına sahip Kerimî'nin eserlerinden yapılan alıntıların büyük kısmında Türkiye Türkçesi karşılıklarına yer verilmemiştir. Yazarın *Andan Bundan* adlı eseri üzerine hazırlanan Doktora tezinden yapılan alıntılarda metnin geçtiği satır aralığı parantez içerisinde ayrıca gösterilmiştir.

Fatih Kerimî'nin Hayatı

Fatih Kerimî¹ 30 Mart 1870 tarihinde Tataristan'ın Bügilme ilçesine bağlı Minlibay köyünde molla bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gözlerini açmıştır (Şeref 1960: 75; Sabitov 1996: 193). Kerimî henüz çocuk yaşlarda ilk olarak babası İlman Kerimî'nin yanında yetişmiş, ardından devrin önemli medreselerinde tahsilini sürdürmüştür. Devrinde zeki ve yetenekli bir genç olarak dikkat çeken İlman Kerimî, tahsilini tamamladıktan sonra açtığı medresede eski usulle eğitim vermeye başlamıştır. Ancak zaman içinde bu yöntemin verimli olmadığını fark eden İlman Kerimî o sıralarda Kırım'da Gaspıralı'nın usul-i cedid yöntemiyle eğitim veren okullarını işitmiş ve memleketine döner dönmez bu yöntemi açtığı okullarda uygulamaya koymuştur. Böylece Fatih Kerimî'nin babası İlman Kerimî Tatar maarif hayatında ceditçiliği ilk başlatan kişi olmasıyla dikkat çekmektedir (Gökçek 1998).

11 yaşına kadar babasının medresesinde okuyan Fatih Kerimî, daha sonra Çistay'da tanınmış âlim Zakir Kamalov'un medresesinde² öğrenim görür, Çistay'da öğrenimini sürdürürken bir yandan da iki yıllık Rus mektebini tamamlar. Gittiği medreselerde eski tarzdaki eğitim-öğretim Kerimî tarafından kabul görmemiş, burada verilen eğitimi ve hocalarını eleştirmesi neticesinde medreseden kovulmuştur³. Yenilikçi hayat tarzının izlerini henüz çocuk yaşlarda bünyesinde barındıran Kerimî, daha sonra İsmail Gaspıralı'nın fikirlerini benimsemiş bir Tatar aydını olarak cedit hareketinin içinde yer alacaktır (Şeref 1960: 76).

Rus edebiyatına büyük ilgi duyan Fatih Kerimî, Rusça'dan tercüme yapmaya başlar. Gelenekçi bir tahsil anlayışına sahip Çistay medresesinde öğrendiği Arap ve Fars dillerinin yanı sıra Mülkiye Mektebindeki öğrenimi sırasında Osmanlıca ve Fransızca'yı da iyi şekilde öğrenmiştir. 1892 yılında Çistay medresesindeki öğrenimini tamamlayan Kerimî, ardından öğrenim görmek üzere Türkiye'ye hareket eder. İstanbul'da üst düzey yönetici yetiştiren bir kurum olan Mülkiye'de öğrenim görmeye başlar. 1896 yılında Mekteb-i Mülkiye'den mezun olur. 1896-1898 yılları arasında Yalta şehrinde öğretmenlik yapar (Gaynetdinov 1996: 10-12).

Rusça ve Fransızca'yı iyi derecede bilen Kerimî sonraları altın madeni sahibi Şakir Remiyev'in dikkatini çekecektir. Şakir Remiyev, çıkacağı Avrupa seyahatine Fatih Kerimî'yi de davet etmiş, bu sayede Kerimî, Almanya, İtalya, Belçika, Fransa gibi Avrupa'nın gelişmiş pek çok ülkesini gezme ve tanıma fırsatı bulmuştur. Bu gözlemlerini daha sonra yazacağı *Avrupa Seyahatnamesi*⁴ adlı eserinde ele alacak, Türk dünyasının geri kalmışlığına karşılık Batının gelişmişliğini sürekli olarak eserlerinde ve fikri yazılarında dile getirecektir⁵. Bu itibarla Kerimî vasıtasıyla ilk kez Müslüman-Türk toplumu ile Avrupa medeniyeti mukayese edilmiş, Türk-İslam dünyasının geri kalma nedenleri sorgulanmıştır.

¹ Tam adı Möhemmedfatıyh Gıylman ulı Kerimi'dir (Gosmanov 2000: 9).

² Fatih Kerimî ile aynı yıllarda Zakir Kamalov Medresesi'nde öğrenim gören ve medeniyet tarihimize iz bırakan diğer önemli isimler Galiesgar-Çıgtay (1867-1942) ve Hıris Feyzi (1871-1933)'dir (Gaynetdinov 1996: 10).

³“Zakir işan atabızga hat cibergen bulgan: ‘Uğluñ Fatıyh bozıldı, tiz kilip cit. Kilip almasan, medresemnen kuvdirtip çıgarım.’” “Zakir işan babamıza mektup gönderdi: ‘Oğlun Fatih bozuldu, yoldan çıktı. Eğer gelip oğlunu almazsan, medresemden kovup atacağım.’” (Şeref 1960: 76).

⁴Fatih Kerimî'nin *Avrupa Seyahatnamesi* adlı eseri Dr. Fazıl Gökçek tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. KERİMİ, F. (2001). *Avrupa Seyahatnamesi*. (Haz: Dr. Fazıl Gökçek), İstanbul: Çağrı Yayınları.

⁵“Bu yerleri bizzat gelip görmek, hal ve maişetlerini öğrenip, ilim ve kültürlerinden, sanat ve sanayilerinden pay almak, dört bin senelik tarihi olan eski eserleri ve üç milyon ciltlik kitabı ihtiva eden kütüphaneleri ile bütün Avrupa'nın ilerici fikirlerini etkileyen Volter, Viktor Hugo, Jan Jak Russo gibi büyük düşünürlerinin heykellerini ve kabirlerini görmek, elbette arzu edilecek şeylerdir. Zamanı boşa harcamayarak, bu fırsatı değerlendirerek geleceğimiz olan memleketlerin ilmi durumları, yaşayışları hakkında mümkün mertebe fazla bilgi sahibi olmak için kendi kendime söz verdim.” (Kerimi 1902: 6).

1898 yılında Bahçesaray'da toplanan öğretmen yetiştirme kurslarında yöneticilik yapan Kerimî, edebiyat ve pedagoji derslerini yürütür. Aynı yıllarda babasının çağrısı üzerine Orenburg'a döndüğü sırada Ufa'da toplanan Tatar Aydınları Meclisinde Gani Hüseyinov ile tanışır ve birlikte bir matbaa satın alarak muhtelif kitaplar basmaya başlarlar. Moskova'da muhasebecilik kursuna devam eden Kerimî, bir yandan da matbuat faaliyetleriyle ilgilenmiştir (Yüziyev vd. 1985: 334).

1905 Rus İhtilali'nin getirdiği özgürlük havasından istifade ederek Rus idaresinden izin almayı başaran Kerimî, 21 Şubat 1906'dan itibaren *Vakit* gazetesini, sonraki yıllarda da *Şura* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Petersburg'a giderek Müslüman İttifakı Merkez Komitesine seçilmiş, Balkan savaşlarının gidişatına dair izlenimlerini daha sonra *İstanbul Mektupları* adıyla neşretmiştir (Gökçek, 2001: XI-XII; Gaynullin 2000: 209-210).

Stalin döneminde kanunsuz bir şekilde tutuklanan Kerimî, 4 Ağustos 1937'de 67 yaşındayken hapse atılmış, 27 Eylül 1937'de öldürülmüştür (Yüziyev vd. 1985: 350; Şeref 2000: 111).

Fatih Kerimî'nin Eserlerinde Kullandığı Dil

Kerimî'nin eserlerinde kullandığı dili daha iyi anlamak amacıyla yazdıklarından hareket etmek gerekmektedir. Bu itibarla 2014 yılında Prof. Dr. Fatma ÖZKAN danışmanlığında hazırladığımız *Fatih Kerimî'nin Hıyal Mı? Hakikat Mi? ve Andan Bundan Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*⁶ adlı Doktora tezi ile yazarın *Mirza Kızı Fatıyma, Şakirt ile Student ve Nuretdin Hoca*⁷ adlı hikayelerindeki parçalara yer verilecektir.

Yazar *Andan Bundan*⁸ eserinin Önsöz'ünde 1904 yılında Tiflis'te neşredilen Şark-ı Rus gazetesinde “kalem” imzasıyla yazdığı birkaç makaleden söz ettikten sonra, çeşitli konularda edebi ve fikri yazılarını tek bir eserde neşretme gayesiyle söz konusu eseri yazdığını dile getirmektedir:

1904 senesi Tiflisme neşr olunan, merhum, Şark-ı Rus gazetesine “kalem” imzasıyla birkaç makale yazmışdım. Gerçi hiçbirinde kendi ismim yazılmamış ise de bu hususda ba'zı dostlarımdan mektuplar aldım: “Şark-ı Rus kalem imzasıyla derc idilen makaleler seniñ yazılarıñ olsa gerekdir, biz bunu isinden sizdik, lakin muntazam suretde hepsini de okuyamadık, eger kendiñde müsveddeleri var ise şunlarıñ hepsini birlikde basdırup çıkarır iseñiz güzel olur idi” diyorlar. Yazdığım mektuplarıñ ba'zı yirlerinden nüsha (kopya) almak ‘adetim olduğundan bende bunlarıñ nüshaları var idi. Mütala'a, edebiyat, ‘ilim ve ma'rifetde heveslisi olan dostlarıñ eñ küçük bir arzularını yerine getirmek için bence eñ lezzetli bir iş ve eñ mukaddes bir borç olduğundan şunları birlikde cıyup ayrıca risale şeklünde neşr itmege karar virdim. Vaktiyle Mir'atıñ 6 ncı cüz'ünde derc idilmiş “Mütala'a” serlevhalı bir makalemıñ nüshası da defterimıñ baş tarafında olduğundan anı da uşbu yirde birlikde yazıvirdim, hem de risalenıñ baş tarafına merhum Kemal Beg şî'irlerinden birkaç satırlar yazdım. (Andan Bundan 735-748).

⁶ Çakmak, C., (2014). *Fatih Kerimî'nin Hıyal Mı? Hakikat Mi? ve Andan Bundan Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

⁷ Kerimî, F. (1996). *Saylanma Eserler*, (Haz. M. Gaynetdinov), Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı. Eserdeki *Mirza Kızı Fatıyma, Şakirt ile Student ve Nuretdin Hoca* başlıklı hikayeler tarafımızdan Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. bk. Kerimî, Fatih (2016), *Mirza Kızı Fatıyma Seçme Eserler*, (Haz: C. ÇAKMAK), Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

⁸Fatih Kerimî, *Andan Bundan*, Biblioteka Tatarskogo Nauçno...İnstituta Yazıka i Literaturı, Orenburg: Kerimof ve Şirekâsı Matbaası, 1907. (Çakmak 2014: 19).

X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı

Kerimî, eserinin başlığını bilinçli bir şekilde Türkçe *Andan Bundan* olarak belirlediğini şu sözleriyle ifade etmektedir:

Böyle dürlü şeyleri havi olan risaleye ne gibi isim vireyim diye biraz düşündüm. Tatarca olarak kısaca muvafık bir isim hatırıma gelmedi. Türk ve Tatarca yazılmış risalelere üçer beşer 'Arapça süzlerden mürekkep hiç münasebetsiz isimler virmek pek gülünç ve yakışsız birşey olduğundan ben bundan asla hoşlanmayorum. Bu risalenin içerüsüne dürlü şeyler yazıldığı için haydi öyle ise bunun ismi de "Andan Bundan" olsun didim. İş tamam oldu, ves'selam. Muhammed Fatih. (Andan Bundan 748-755).

Yazar "Mütalaa" başlığı altında ilim ve irfanın önemini vurgulamış, Batı toplumunun bilime ve okumaya verdiği önem sayesinde geliştiğini ve modern bir toplum haline geldiği vurgulamıştır.

Dünyanın neresinde olursa olsun meşhur bir muharrir, büyük bir adam yeni bir eser yazdıkda öz memleketinde binlerce nüsha basılıp taraldığı gibi arası çok da geçmiyor başka dillere dahi tercüme olunarak anın fikrinden bütün dünya halkı için istifade itmege yıl açılıyor. Yalnız okumak derdi ve mütala'a hevesi olmalıdır! Avrupa ve daha togrusu bütün yiryüzi bir meclis-i musahebet hükmüne girmiş, 'alimler, hekimler, feylesoflar, hüner ve san'at ehilleri din ve mezhep tefrik itmeksizin 'alelumum benibeşeriñ mes'ud ve bahtiyar olması için her gün eñ gereklî ve eñ mühim mes'elelerden bahs ediyorlar ve her gün diñleyecek yeni yeni şeyler keşf ve icad ediyorlar. Bunların söylediklerini işidüp anlamak ve keşf itdikleri hüner ve san'atlarından fa'idelenmek her kime mümkündür. Yalnız okumak derdi ve mütala'a hevesi olmalı! İsimleri bütün dünyada meşhur olan: Eflatun, Aristo, Fahr el-Razi, Gazali, İbn-i Rüşd, İbn-i Sina, Volter, Russo gibi feylosoflar ile musahebet idüp 'ali olan fikirlerini ve 'acib olan mesleklerini öğrenmek istiyor mısınız? Pek kolaydır. Yalnız okumak derdi ve mütala'a hevesi olmalı! Eserleri ellişer lisana tercüme idilüp medeni milletleriñ balalarına kadar ma'lum olan: Rasin, Gurney ve Viktor Hugo, Puşkin, Lermontof, Sa'di, Fuzuli gibi şa'irleriñ hemmesiyle tanışup konuşarak beyan-ı hissiyat ve tasvir-i tabi'at hususundaki maharetlerine vakıf olmak istiyor mısınız? Bu da pek kolay. Yalnız okumak derdi ve mütala'a hevesi olmalı! Cengiz, Anibal, İskender ve Napalyon gibi cihanı titreden muharipleriñ ve Rusya padişahı olan Büyük Petro ile Bismark gibi müdbir ve dahileriñ kimler ve nasıl ve ne gibi inkılaplara sebep olduklarını öğrenmek istiyor mısınız? Pek kolaydır. Yalnız okumak derdi ve mütala'a hevesi olmalı! (Andan Bundan 838-858)

Yazar, *Matbuat ve Mektep* başlığı altında kurtuluşun ancak ve ancak matbuat ve mektep sayesinde gerçekleşeceğini vurgulamaktadır.

Ebna-yı milletiñ tevsi' ve 'aklını tenvir idecek esbab ve vasıtalar çok ise de eñ başlıcası mektep ve matbu'atdır. Dünya ve ahiretiñ rehber-i necatı uşbu iki şeydir. Re'is-i ruhaniler, imamlar, işanlar, manahlar, hayr du'alar, tasavvuflar, kerametler, cennetler, kevserler, huriler bilmem neler kaffesi de şu mektep ile matbu'atın dahilindedir. Dünya ve ahiret rahatlarını isteyen adam birtakım dervişlere, işanlara ve şeyhlere degil, belki mektep ile matbu'ata bağışlamalıdır. Kerametleri kabirde süyekleri çürümüş işanlardan degil, belki ayak astımızda ve göz önümüzde olan mektep ve matbu'atdan ümid itmeliştir. Mektep ile matbu'at karşusunda el kavşurup diz çöker isek adam olacağımıza, dünya ve ahiret mes'ud olacağımıza ve eger bunlara iltifatsızlık ider isek dünya ve ahiret bedbaht olacağımıza, her bir faza'il ve kemalat-ı insaniyyeden ayrılarak ahiretde mahv ve perişan olaacağımıza iki kere iki dört ider gibi inanmalıyız. Buña inanmayanlar cezasını gayet şiddetli suretde kendileri çekeceklerdir. (Andan Bundan 964-975)

X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı

Yazar 25 milyona yakın bir nüfusa sahip olan Türk dünyasında gazetelerin önemine değindikten sonra, *Tercüman* ile *Şark-ı Rus*'un İngilizlerin *Tayms (Times)* gazetesinden daha faydalı ve etkili olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca *Tercüman* ve *Şark-ı Rus* gazetelerinin Karadeniz'den Sibiryaya içlerine kadar geniş bir coğrafyada yaşayan Türk toplulukları arasında önemli bir iletişim aracı vazifesi gördüğünü ve milletin her bakımdan gelişimine büyük katkı sunduğunu dile getirmiştir.

Gazetelerimize gelecek olursak bu cihetden de teşekkür itmege borçlıyız. Tercüman ile Şark-ı Rus'dan 'ibaret iki danecik gazetemiz var. Yigirmi beş milyona karib Rusya Tatarları için tabi'i bu pek azdır. Fakat zaman ve mekanına göre bunlarıñ fa'ideleri o derece çok ve o derece büyükdür ki burada ta'riife bile imkan yüküdur. Tan gazetesiniñ Fransızlara, Tayms gazetesiniñ İngilizlere virdiği fa'idelerden Tercüman ile Şark-ı Rusuñ Tatar milletine virdiği fa'ideler belki ziyadedir. Çünkü ölüm haletinde olan bir hasteye vırilen bir kaşık su, sağlam adama vırilen bir istakan yahud bir vidrosudan fa'ideli oldığını kim inkar ider! Tercüman kendiniñ sebatlı mesleği, tuğrı fikri, metanetli yüregi, cem'iyet-i milliyyesi, sadakat-ı vataniyyesi ile bir çeyrek 'asra karib hizmet-i mukaddesesine ya'ni milletiniñ ruhını terbiye, fikriniñ tevsi' ve 'aklını tenvirde devam idüp ahval-ı millette o derece büyük bir inkılap vücuda getirdi ki bunu bihakkın takdir idebilmek için daha elli sene – belki yüz seneler geçmek lazımdır. Şark-ı Rus dahi hürriyetli mesleki sayesinde gazete sahifelerini bütün millete bahş itdi. Eline kalem alup da yazmak için can atup tıran hamiyetperver gençlere vasi' bir meydan-ı fikir açıldı. Karadeñizden Sibir sahralarına kadar münteşir Türk ve Tatarlar birbirleriyle tanışmağa, kusur ve noksanlarını müzakere idüp çare izlemege, birlikde medeniyet ve ma'arif yoluna girmek lazım olduğunu düşünmege başladılar. Medreselerdeki şakirdlerimize ruh girmege, imam ve medreseler tefekkür itmege başladı. Bunlar o derece büyük ve 'ali işlerdir ki gine istikbal ve tarih yardımlarından başka tamamiyle aılmakda mümkün degildir. Çok şükürler olsun milletimizde bu gazetelerini kadir ve kıymetlerini güzel takdir itmege başladılar. Tüccardan olsun, talebe yahud imam olsun bunları okuyorlar, düşünüyorlar, hatta münevverü'l-fikr ba'zı medreseler kendi şakirdlerine bunları almak ve okumak ile emir idiyorlar. Yaşasın matbu'at! Var olsun ma'arif erbabı! Hayat bunlar sayesinde! Dünya bunlar külundadır! (Andan Bundan 1042-1066)

Kerimi'nin *Amerika'da Japon Şakirtleri* başlığını taşıyan yazısı Rusya Müslümanlarının eğitim ve ilim tahsiline bakışındaki olumsuz tavırlarını göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Yazar, diğer toplumlardaki eğitime bakış açısıyla Doğu topluluklarındaki anlayışı Japon öğrenciler ile Tatar gençlerini mukayese ederek ortaya koymaya çalışmaktadır.

Bizim Müslümanlar diyorlar ki: "Rus mekteplerinde balalarımızı okutur idük, lakin anda asla hece ve kendimiziñ 'akayid ve dinimizi öğrenemiyorlar, Rusça okudukda kendi dinimize ve milletimize muhabbetleri kalmıyor." Pek a'la! Bu Yapon çocukları nasıl oluyor da başka memleketlerde ve Hristiyanlar arasında tahsil iderek kendi diyanet ve milliyetlerini terk itmiyorlar? Nasıl oluyor da bunlar onar on beşer sene Amerika Protestanları arasında kalarak halis Budda oğlu Budda olup kalıyorlar? Anlarıñ ata anaları kendi çocuklarını Hristiyan mekteplerine virmege nasıl korkmuyorlar? Bize kendi dinimiz nasıl hak din ve mukaddes ise anlar da kendi dinleri şöylece hak ve mukaddes bir dindir. Bizim çocuklarımız kendi hanelerimizde kendi 'ailemiz içerisinde yaşadığı halde yevmiye birkaç sa'at Rus mekteplerine gidüp ders okumağa da yaramıyor, bozuluyor, Hristiyan oluyor, i'tikadı üzgeriyor, milletine muhabbeti bitiyor, bilmem neler oluyor, neler!... Yahu! Biz niçün böyleyiz? Yahud niçün böyle zan idiyoruz? Okumak sebebiyle tebdil-ı mezhep idenlerimiz

X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı

bînde, yüz bînde bir adam ise okumamak ve cehalet sebebiyle terk-i din idenlerimiziñ, yahud Müslüman kalup ve kıyafetinde gezseler de hakikaten ne Müslüman ve ne de Hıristyan olup, çın mecus idiklerini niçün düşünmiyodur? (Andan Bundan 1150-1164)

Kerimî, *Şakirt ile Student*⁹ adlı hikayesinde iletişimin önemine vurgu yaparak insanların maksatlarını konuşarak dile getirmelerini ve herhangi bir meselede karşılıklı istişare yolunu tercih etmeleri gerektiğinin üzerinde durmaktadır.

Bizniñ fikiribizçe, insanın insanlığı notık ve mökâleme sayesindedir. Eger insan üzniñ maksudın lisanı birlen anlata bilmese, at sıyr kibik hayvannardan farkı kalmadı. Ul helde bir kiş bir tıl bilse, bir insan sanalı, oç tıl bilse, oç insan sanalı. (Kerimî 1996: 44)

“Bizim fikrimizce, insanın insanlığı nutuk ve karşılıklı konuşmayla mümkündür. Eğer insan, kendi maksadını diliyle anlatamasa, at, sığır gibi hayvanlardan farkı kalmazdı. O halde, insan bir dil bilse bir insan kabul edilir, üç dil bilirse üç insan kabul edilir.” (Kerimî 2016: 75-76)

Nuretdin Hoca eğitim-öğretim metodu olarak usul-i kadim tarafında olup usul-i cedide savaş açmış bir şahsiyettir. Ancak usul-i cedid taraftarı olan Gaynetdinov’un kızına aşık olan Nuretdin Hoca bu olay üzerine kendi durumunu gözden geçirmek zorunda kalacaktır.

Dönyada sebepsiz hiçbir nerse yuk. Hiçbir kişi -bir fikirsiz ve bir fayda küzetmeyinçe iş işlemiydir. Kileçekteği nerselerni evvelden hisap ve tedbirlerlerin icra itip, maksudlarına nail bulgan kişilere Avrupalılar “mödebbir” ve “gakıyl” diyer. Aziyaliler “behtli” ve “taligli” diyer (Kerimî 1996: 64).

“Dünyada sebepsiz hiçbir şey yoktur. Hiç kimse herhangi bir fikir veya fayda gözetmeksizin iş yapmaz. Gelecekte olacakları önceden hesaplayıp gereken önlemleri alır. Amaçlarına ulaşan kişilere Avrupalılar ‘tedbirli’ ve ‘âkil’ derler. Asyalılar ‘bahtlı’ ve ‘talihli’ derler.” (Kerimî 2016: 103)

Romantik bir aşk hikayesi olan *Mirza Kızı Fatıyma*¹⁰ adlı eserde Mustafa ile Fatıyma’nın kavuşması yazarın dilindeki sadeliği ve akıcılığı göstermesi bakımından önemlidir.

Mustafa, Fatıyma’nın bęrına basarak didi ki:

-Ah, iki küzüm! Sinin öçin iki seneden biri ne kader zehmetler ve meşekatler çıkmış idim. Lakin başıma kilen bu köngi mevcudiyetiñe karaganda, anlar hiçbir ehemmiyetsiz kaldı. Ayaklarınıızı üpeyim, gafv itiniz. (Kerimî 1996: 96).

“Mustafa, Fatıyma’nın bęrına basarak şöyle dedi:

-Ah, iki gözüm! Senin için iki seneden beri ne kadar zahmetler ve meşakkatler çekmiş idim. Lakin başıma gelen bu günkü varlığına nazaran, onların hepsi ehemmiyetsiz kaldı. Ayaklarınıızı öpeyim, affediniz.” (Kerimî 2016: 34).

⁹Eserin orijinal adı *Bir Şakirt ile Bir Student*’tir. 1899 yılında Kazan’da neşredilen *Şakirt İle Student*⁹ hikayesi usul-i kadim ile usul-i cedid, mektep-medrese ve eski-yeni zıtlığını ironik bir şekilde ortaya koymaktadır (Gaynullin 2000: 197; Yüziyev vd. 1985: 337).

¹⁰ Yazarın 1901 yılında kaleme aldığı eser romantik bir aşk hikayesidir. Kerimî, toplum içindeki sınıfsal farklılıkları fakir bir bahçıvan olan Mustafa ile bir bey kızı olan Fatıyma karakterleri üzerinden tasvir etmektedir (Gaynullin 2000: 200).

Sonuç

Fatih Kerimî, İsmail Gaspıralı'nın fikirlerini hayatı boyunca takip etmiş bir maarif adamı olarak tüm ömrünü cehaletle mücadeleyle geçirmiş, Türklerin aydınlanması uğruna verdiği mücadeleyi canıyla ödemiştir.

Bilindiği üzere 19. ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkistan ve İdil-Ural coğrafyasından çok sayıda genç eğitim almak üzere İstanbul'a gönderiliyordu. Ticaretle ve maden işiyle uğraşan zengin iş adamlarının finanse ettiği bu gençler İstanbul'daki liselerde tahsil görüyor, Osmanlı devleti ile Türk Dünyası arasında adeta kültürel bir köprü vazifesi görüyordu.

Kerimî'nin hayatının dönüm noktasını İstanbul'da aldığı eğitim süreci oluşturmaktadır. Bu süreçte tanıştığı çok sayıda Osmanlı fikir adamı onun kişiliğinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Faaliyetleriyle Türk dünyasının birliği ve bütünlüğüne verdiği samimi katkılarla bilinen Kerimî, bunu yazdığı eserlerde de ortaya koymuştur. Yazılarında sadeleştirilmiş bir Osmanlı Türkçesi kullanan Kerimî, Tatar edebiyatında dilde mahallileşme akımını savunan Abdullah Tukay, Alimcan İbrahimov gibi önemli yazarların aksine birleştirici ve kuşatıcı bir ilke doğrultusunda eserlerini kaleme almıştır.

Arapça, Farsça, Rusça ve Fransızca'yı tercüme yapacak düzeyde bilen Kerimî bu yönüyle bir poliglottur. Kerimî bir yandan babasının yanında yetiştiği dönemlerden Mülkiye Mektebindeki tahsil hayatına kadar Arapça ve Farsça'yı öğrenirken diğer yandan İstanbul'daki tahsili kendisine Osmanlıca ve Fransızca'yı iyi derecede öğrenme imkanı tanımıştır. O, Türkiye'de oluşan maarif sistemindeki yenilikleri, yeni usul mektepleri, yeni öğretim metotlarını en iyi şekilde öğrenmiş, edebiyat çevreleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Bu itibarla Kerimî geleneksel eğitim (medrese eğitimi) ile Batılı tarzdaki eğitimi bünyesinde eritmiş ve entelektüel kimliğinde yeni bir sentez oluşturmuştur.

Benimsediği yenilikçi fikirlerden bir süre rahatsız olan babası İlman Kerimî bu hoşnutsuzluğu daha sonra görüşeceği İsmail Gaspıralı'ya bizzat aktarmıştır. Gaspıralı'nın fikirlerinin başlangıçta sakıncalı ve tehlikeli olduğunu düşünen İlman Kerimî bu amaçla Gaspıralı'yı tehdit etmek amacıyla ziyaretine gitmiş, ancak Gaspıralı faaliyetlerini ve ne yapmak istediğini İlman Kerimî'ye anlattıktan sonra kendisini ikna etmiştir.

Kerimî'nin eserleri incelenirken İstanbul tesiri üzerinde önemle durmak gerekir. İstanbul'a tahsil için gelen gençlerinden biri olan Fatih Kerimî entelektüel ve iyi eğitimli olması dolayısıyla devrin önde gelen sanat ve siyaset çevreleriyle yakın ilişkiler kurmuştur¹¹. Kerimî'nin söz konusu çevrelerle tanışmasına vesile olan ünlü Tatar Seyyah Abdürreşid İbrahim ve Yusuf Akçura olmuş, bu sayede Kerimî, Halide Edip Hanım, Ahmet Ağaoğlu Enver Paşa, Sait Halim Paşa, Emrullah Efendi, Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp, Satı Bey ve Mizancı Murat Bey gibi devrin önde gelen tanınmış isimleriyle tanışma fırsatı bulmuştur (Gökçek 2001: XIII-XIV).

¹¹Fatih Kerimî'nin yanı sıra Garif Kerimi, Kamil Kerimi, Yusuf Akçura, Meryem Yakupova, Gölsim Kamalova, Meryem Pataşeva, Rokıya Yunısova gibi isimler de İstanbul'a eğitim almak üzere gönderilmişlerdir (Minhaceva 1996: 289).

KAYNAKÇA

- Çakmak, Cihan. İsmail “Gaspıralı’nın Ceditçi Aydın Fatih Kerimî Üzerindeki Etkisi.” Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 11.4 (2014): 284-293.
- Çakmak, Cihan. Fatih Kerimî’nin Hıyal Mı? Hakikat Mı? ve Andan Bundan Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: 2014.
- Çakmak, Cihan. “Fatih Kerimî’nin Mirza Kızı Fatıyma, Şakirt İle Student ve Nuretdin Hoca Hikayelerinde Ele Alınan Sosyal Temalar.” Gazi Türkiyat Dergisi, 22 (2018): 39-54.
- Gaynullin, Möxemmet. “Fatıyh Kerimi.” Fatih Kerimi, Şehisleribiz, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Rehimov) (Fenni-Biografik Cıyıntık), Kazan: Ruhiyat Neşriyatı: (2000): 196-211.
- Gosmanov, Mirkasıym. “Ziyalılık Ürneği.” Fatih Kerimi, Şehisleribiz, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Rehimov) (Fenni-Biografik Cıyıntık), Kazan: Ruhiyat Neşriyatı, (2000): 9-14.
- Gökçek, Fazıl. “Tatar Edibi Fatih Kerimî ve İstanbul Mektupları Adlı Eseri.” Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 5 (1998): 77-86.
- Kerimî, Fatih. Mirza Kızı Fatıyma Seçme Eserler. Haz. C. ÇAKMAK. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Kerimî, Fatih. İstanbul Mektupları. Çev. Fazıl Gökçek. İstanbul: Çağrı, 2001.
- Kerimî, Fatih. Avrupa Seyahatnamesi. Çev. Fazıl Gökçek. İstanbul: Çağrı, 2001.
- Kerimî, Fatih. Avrupa Seyaxatnamesi. Petersburg, 1902.
- Kerimî, Fatih. Şexisleribiz (Fenni-Biografik Cıyıntık). Kazan: Ruxiyat Neşriyatı, 2000.
- Kerimî, Fatih. Saylanma Eserler (Haz. M. Gaynetdinov). Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı, 1996.
- Kerimî, Fatih. Andan Bundan, Biblioteka Tatarskogo Nauçno...İnstituta Yazıka i Literaturı, Orenburg: Kerimof ve Şirekâsı Matbaası, 1907.
- Minhaceva, İndüse. “Kerimiler Tuplamasına Kıskaça Tasvirlama.” Fatih Kerimi, Şehisleribiz, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Rehimov) (Fenni-Biografik Cıyıntık), Kazan: Ruhiyat Neşriyatı, (2000): 288-289.
- Sabitov, Tevfik. “Fatıyh Aga Kerimov.” Fatih Kerimi, Şehisleribiz, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Rehimov) (Fenni-Biografik Cıyıntık), Kazan: Ruhiyat Neşriyatı, (2000): 193-195.
- Şeref, Zakire. “Fatıyh Kerimi.” Fatih Kerimi, Şehisleribiz, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Rehimov) (Fenni-Biografik Cıyıntık), Kazan: Ruhiyat Neşriyatı, (2000): 74-111.
- Yüziyev, N. G., Abdullin, Ya. T., Abidov, Ş. Ş. Tatar Edebiyatı Tarihi. Cilt 2, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1985.